

1904

Slutnja bodočnosti

R.I.P.!

Elektromotor

Brni,

brni,

brni

človek

v magičnem kvadratu

+

Elektromotor

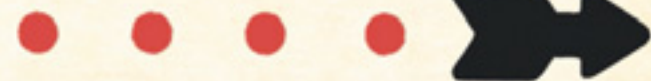
muzeje!

Odprite

klap-klap-klap-klap

muzeje!

Odprite

”

Rodil sem se 18. marca 1904 v Sežani blizu Trsta. Kako so minili moji prvi dnevi? Ne vem. Velika hiša, v kateri sem vil rojen, mi je enako nepoznana kot razlog mojega rojstva in življenja. Ko sem bil star štiri leta, sem prišel v Tomaj. Siv in mrzel dan, velika stavba, prazen vrt, takšen je moj prvi spomin. Naslednji dan je bil sončen; zdi se mi, da je bilo oktobra.

”

Na potepu po Kosovelovem Krasu, pokrajini kamniti, kjer je vse lepo in prav

Gnoj je bil zlato v vinogradu

Rodil se je v Sežani, nekaj let je odraščal v Pliskovici, zatem se je njegova družina preselila v Tomaj, kjer so se na fantovi mizi igrali "beli sončni zajčki", medtem ko je on pisal neumrljive verzze, zaradi katerih Kras, njegove bele kamne in črne bore danes zremo skozi očala Srečka Kosovela.

Tamkaj so ga navdihovale "skrivnosti petja ptičev in pošumevanja dreves" in grelo ga je "toplo jesensko sonce", kakor je prijateljem in znancem sporočal v pismih, medtem ko ga je Ljubljana odbijala z "mrzlo meglenostjo, ki vošči tu vsak dan cinično z ironijo: dobro jutro!".

A Ljubljana je premogla tudi kulturno življenje, ki ga je v Tomaju pogosto pogrešal. "Meni je crkniti v tej prekleti kraški samoti!" je pisal v Ljubljano.

Skoraj sto let kasneje se pesnik **Josip Osti** še bolje kakor v Ljubljani počuti v prekleti

izbora Kosovelovih pesmi. Sosed **Jože Gabršček**, ki je lani umrl, je v zbirki prebral *Kons 5 in mi povedal zanimivo zgodbo, povezano s to pesmijo. Oče, prav tako Jože, mu je še pred izidom Kosovelovih Integralov povedal, da je nekoč Kosovelovim odpeljal voz gnoja v vinograd, zatem pa šel pesnikovega očeta obvestit, da je opravil, kar sta se zmenila. Srečko je slišal pogovor o trgovanju z gnojem in je glasno dejal: 'Gnoj je zlato in zlato je gnoj.' Domislilo si je brz zapisal na listek, je še dejal Jože Gabršček.*

Komaj nekaj korakov nad Ostijevo hišo se sonči tomajska osnovna šola, v kateri je danes tudi vrtec. Iz stavbe pritečejo radoživi otroci, z vzgojiteljico natrosijo hrane v ptičjo krmilnico in stečejo k bližnji ogradi, čez katero se steguje rjava koza.

V vasi spodaj se iz avtobusa usujejo učenci z Osnovne šole Srečka Kosovela iz Sežane. Učiteljice jih pospremi do vaškega pokopališča, kjer mladež živahno obda grobnico Kosovelovih. "Glej, kako se je pisala ta - Karamela!" prasne v smeh eden od učencev. "Ma kaj ne znaš brat!" ga sune drug. "Piše Karmela, ne Karamela."

Na lesenem križu je nad sveže lesketajočim se Jezusom zapisano ime **Aino Kosovel**; zadnja potomka družine je umrla 19. julija lani. Občasno je stanovala v prvem nadstropju hiše, ki so jo Kosovelovi zgradili leta 1925 in v kateri je urejena muzejska zbirka. Ta se bo v kratkem razširila še v prvo nadstropje, zapolnili pa jo bodo s pesnikovo zapuščino, ki jo je hranila Aino, pravi **Dragica Sosič**, dolgoletna oskrbnica Kosovelove hiše. "Razen Srečka in njegovih staršev sem poznala vse

Josip Osti pred osnovno šolo v Tomaju, kjer so Kosovelovi živeli v letih 1908-1925, večino pesnikovega življenja

Kosovelove. Bili so zelo povezana družina, zelo radi so se imeli, le med bratoma, med Stanom in Srečkom, je bilo nekaj napetosti. Tudi Stano je bil namreč pesnik, pa nekaj let je bil starejši ..." pripoveduje gospa, ki s pesnikovo zapuščino seznanja nove in nove generacije obiskovalcev. "Prihajajo vsi mogoči, od otrok iz vrtcev do osnovnošolcev, srednješolcev, študentov ... Včeraj je bila tu gospa iz Ljubljane, ki se zelo zanima za Kosovela in mi je postavila kup vprašanj, malo prej pa me je poklicala lektorica iz Zagreba, kjer poučuje slovenščino, in napovedala, da bo v Tomaj prišla s petindvajsetimi študenti."

V hiši, kjer je pesnik živel le kratek čas in v njej 27. maja 1926 umrl, hranijo družinsko knjižnico Kosovelovih, slike, Srečkove osebne predmete, denimo očala, pisala, žepno uro in violino, v knjižni omari je shranjen tudi odliček roke pesnikove sestre Karmele, pianistke, v osončeni sobi stoji klavir ...

Na drugi strani ceste se proti jugu vijeta dve poti, povezani s

Pešpot med Sežano in Tomajem, ki jo je pesnik mnogokrat prehodil

pesnikom Krasa. Po današnji romarski Jakobovi poti, ki iz Tomaja vodi skozi Kreplje in naprej do Repentabra, so Kosovelovi hodili na Opčine, odkoder so se s tramvajem spustili v Trst. Pod Tabrom so pred tremi leti odprli *Pesniško pot*, preurejeno pešpot, na kateri si popotnik odpočije ob kipih **Srečka Kosovela**, **Umberta Sabe** in **Iga Grudna**, ki jih je oblikoval **Klavdij Palčič**. Iz Kosovelovega izstopajo stih: "Zakaj v tej pokrajini kamniti / je vse lepo in prav, / biti, živeti, boriti se / in biti mlad in zdrav."

Le malo stran od Jakobove poti se v Tomaju pričinja - ali končuje, odvisno od zornega kota

- lepo urejena *Kosovelova pot*, ki vas povezuje s Sežano. Kosovel je večkrat prehodil in tudi danes po njej korakajo pohodniki, sprehajalci psov, dedki in babice z vnuki, tu in tam skozi vinograde švigne kolesar ... Med Sežano in Križem je pot bolj gosposka, od Križa proti Tomaju pa se v gozdu zoži in popotnika večkrat pripelje na razpotje, kjer ni dobro zaupati orientaciji, naj bo še tako dobra. Bolje se je zanesti na markacije, ki pa so ponekod slabše vidne.

Seveda pa lahko sprehajalec ubere katerokoli pot že in si mrmra pesnikov verz: "Kam in kod, kje mi je cilj?"

ANDRAŽ GOMBAČ

Kosovel na Pesniški poti pod Tabrom

kraški samoti. Pred dvajsetimi leti se je iz rodnega Sarajeva priselil v Tomaj, se zaljubil tako v Kosovelovo poezijo kakor v Kras in začel pesniti v slovenščini.

Od leta 2007 njegova ljuba **Barbara Šubert** na tomajskem pokopališču počiva le nekaj korakov stran od Kosovela, pa tudi sicer se poti tomajskih pesnikov pogosto prepleteta. "Zanimivo, kaj sem izvedel o znamenitem *Konsu 5*, ki se prične z verzoma 'gnoj je zlato / in zlato je gnoj', se nasmehe Osti. "Predlani sem vsaki tomajski domačiji podaril izvod svojega

Družinska grobnica Kosovelovih med obiskom učencev Osnovne šole Srečka Kosovela iz Sežane

Dragica Sosič, dolgoletna oskrbnica Kosovelove hiše v Tomaju, s sliko Beethovnovnega obraza, omenjenega tudi v pesmi *Nokturno*

Foto: FOTODAMJ@

Kosovelov Trst, kot ga je raziskal in opisal Boris Pahor

Ko se med akacijami prikaže sinje morje

Srečko Kosovel je bil v Trstu skoraj doma. Kar pravzaprav ne preseneča: kajti če je res, da se je bodoči pesnik rodil v Sezani in da je odraščal v Tomaju, na ljubljenskem Krasu, je prav tako res, da je bil Trst oddaljen le nekaj kilometrov. In da je bilo mesto za časa njegovega odraščanja največje pristanišče habsburškega cesarstva, večjezično, živahno trgovsko in kulturno središče, v katerem je živel več kot 50.000 Slovencev. Klic tržaških ulic in njegovega kulturnega okolja je bil premočan, da bi se mu Srečko lahko izognil.

Tržaške poti Srečka Kosovela je podrobneje preučil **Boris Pahor** in jih opisal v dveh knjigah; kot še danes poudarja, je želel predvsem s prvo prepričati slovensko javnost, da Kosovel ni samo kraški ali po objavi Integralov evropski pesnik, temveč tudi tržaški. Knjižico *Srečko Kosovel v Trstu* je leta 1970 v zbirki *Kosovelova knjižnica* izdala revija *Zaliv* in jo je Pahor pripravil s Srečkovim bratom Stanom ter tržaškim slikarjem

Milkom Bambičem, Svetoivančanom, ki je pesnika osebno poznal. Leta 2008 pa je Univerza v Ljubljani izdala Pahorjevo monografijo *Srečko Kosovel pričevalec zaznamovanega stoletja*, v kateri ima Trst prav posebno vlogo.

Družina Kosovel je pogosto hodila v Trst, saj je v Ulici Commerciale živel stric Valentin, očetov brat, ki je bil uradnik v pristanišču. A tudi zato, ker je redno obiskovala kulturne

prireditve v Narodnem domu na takratnem Kasarniškem trgu, gledališke predstave v Rossettijevem gledališču na Akvedotu, poslušala operne arije v Verdijevem gledališču ob Velikem trgu. Ali si privoščila cirkus, ki se pojavlja tudi v nekaterih Kosovelovih pesmih: julija 1914 je na primer oče Anton pospremil otroke v Ulico Miramar, kjer se je ustavil Charles, "največji šotorni cirkus, ki ga je videl Trst".

Času primerna je bila pot, ki je Kosovelove vodila v Trst, Srečkovo sestro Karmelo celo dvakrat tedensko, saj je v mestu obiskovala konservatorij Tartini: peš po stezi, ki povezuje Tomaj in Repentabor, nato pa še po cesti do Opčin, kjer so sedli na tramvaj in se spustili v mesto. Vožnja s tramvajem je v Srečku pustila neizbrisne spomine, ki jih je opisal v črtici s tistim

Foto: Arhiv Primorskega dnevnika

Boris Pahor je knjižico Srečko Kosovel v Trstu izdal že leta 1970

znamenitim začetkom "Kako lep je Trst ..." Zlasti mu je bil všeč del poti, ko se "med akacijami prikaže sinje morje". Tisto morje, za katero "ne veš, kje neha, ladje vidiš, pa ne veš, kam gredo; vse je slika, gledaš jo s hriba, negibno, tiho, o, zastrto".

V kasnejših letih je Srečko nekajkrat obiskal škedenjski dom glasbenega pedagoga **Srečka Kumarja**, kjer so potekali umetniški večeri. Tako kot njegov brat in sestre je bil reden gost Černigojeve hiše v Ulici sv. Marka, kjer je večkrat tudi prespal. Prijateljval je s slikarjem Avgustom, saj sta se oba navduševala za konstruktivizem. Predvsem pa je prijateljval z **Vladijem Martelancem**, mladim levičarskim intelektualcem od Sv. Ivana, s katerim sta se obiskovala na domovih, skupaj hodila na

izlete (na primer v Srečku ljubljeni Devin) in si dopisovala. Večino korespondence sta baje sproti uničevala, da ne bi prišla v neprimerne roke: dopisovanje med zavzetim komunistom in nadarjenim pesnikom, ki je hrepenel po revoluciji, bi znalo biti za časa fašizma zelo nevarno.

Najbrž mu je tudi zato Trst postajal "vedno zoprnejši", kot je leta 1924 zapisal v pismu bratu Stanu. A ga je imel kljub temu rad. Ko je po dveh dneh zapustil vojaško bolnišnico, kjer so ga razglasili za sposobnega za nabor, se je s prijateljema podal na pomol San Carlo (danes Audace). "A ko smo bili zunaj, kako lep je bil Trst: na pomolu vse polno deklet, lepih, zdravih, takih s črnimi, lahkomišljenimi očmi, vitkih, lica lepa in postave kot trsi itd. Krasota."

POLJANKA DOLHAR

Foto: arhiv Primorskega dnevnika

Kosovelov spomenik v Ljudskem vrtu

Poti do Kosovelovega kipa v Ljudskem vrtu

Nekdanji tržaški župan Riccardo Illy je bil v devetdesetih letih ne čelu levosredinske koalicije protagonist temeljnega preobrata tržaške občinske uprave v odnosu do Slovencev. Dolgoletna nasprotovanja in marginalizacija manjšine, ki so bila predznak dolgega obdobja desnice in *Liste za Trst*, je nasledila dolgega dialoga in konkretne politike za ovrednotenje slovenske kulture v mestu. Illy se z zadoščenjem spominja, kako je 11. junija 1996 odkril Kosovelov doprnski kip sredi tržaškega Ljudskega vrta.

"To je bil za Trst in dialog med slovensko in italijansko kulturo pomemben dan. Bil sem zraven, a pravi uresničitelj tega dejanja je bil podžupan in odbornik za kulturo Roberto Damiani. Njegove pobude je vodilo

globoko prepričanje, da je treba ovrednotiti vse jezikovne in kulturne komponente mesta. Z razliko od preteklosti, ko se je iz mestne identitete poskušalo izbrisati vse, kar ni bilo italijanskega. Tako je bilo

povsem naravno, da je kip Srečka Kosovela našel mesto ob drugih literatih in pomembnih osebnostih v zgodovini Trsta. Tako smo mestu vrnili tudi spomenik nekdanje avstroogrške cesarice Sissi na trgu pred železniško postajo. Hoteli smo poudariti dejstvo, da je bil Trst od časov Avstroogrškega cesarstva večkulturno mesto. Za uspešno prihodnost mesta ostaja dialog med njegovimi različnimi kulturami temeljnega pomena in tudi taka simbolna dejanja imajo velik pomen", je prepričan Riccardo Illy.

Nekdanji župan se tudi spominja, da je bil pobudnik

postavitve Kosovelovega kipa v ljudskem vrtu **Edvin Švab**, tedanji ravnatelj slovenskega dijaškega doma Srečka Kosovela. "Švab naju je s tedanjim ljubljanskim županom Dimitrijem Ruplom povabil v dijaški dom leto prej, ob petdesetletnici osvoboditve. Tam sva v parku posadila dve drevesi, bor in lipo, v znak prijateljstva med mestoma. Ob tisti priložnosti se je Edvinu Švabu porodila zamisel o kipu Srečka Kosovela, ki je tedaj krasil domski park. Zdaj je sredi mesta, na lokaciji, ki mu pripada in je Trstu v čast," se še spominja Illy.

DUŠAN UDOVIČ

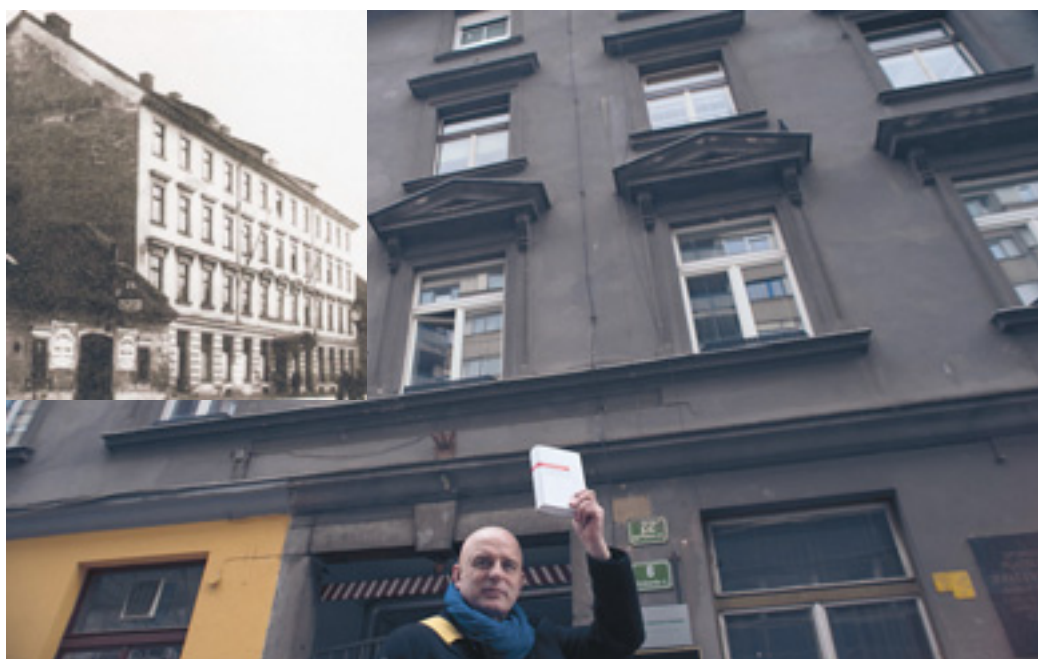

Foto: Miha Koron

Foto: Miha Koron

Kolodvorska ulica 22 nekoč (v levem kotu) in Kolodvorska ulica 6 danes: v stavbi nekdanjega Akademskega kolegija je Kosovel stanoval kot dijak, ko je obiskoval realko na Vegovi ulici

"Tam je bila kavarna, kamor je Kosovel pogosto zahajal in tam tudi pisal". Nekaj stavb naprej od nekdanje kavarne (na današnji Gosposki ulici) je stanoval Avgust Černigoj

Iskanje Kosovelove Ljubljane, mesta, ki je pesnika Krasa izoblikovalo v izumitelja konsov

"V meni se vrši velik prevrat"

Kaj je Kosovelova Ljubljana? Kje je Kosovelova Ljubljana? Ali sploh je? Misija: precej nemogoče. Vodič: Dragan Živadinov.

LJUBLJANA ► Google v nekaj sekundah najde Kosovelovo ulico - ta se razteza, pravokotno na Povšetovo - na Kodeljevem. V Cankarjevem domu je Kosovelova dvorana. Ob Križankah - spominska plošča. To so vsa pomembnejša in na prvi pogled najbolj opazna obeležja **Srečka Kosovelu** v slovenskem glavnem mestu. V mestu, kamor je prišel, leta 1916, pri dvanajstih. In kjer je preživel skoraj polovico svojega življenja; tu je ostal desetletje - domala do svoje smrti. Ljubljano je največkrat opisoval kot megleno in melanholično, sestri Karmeli 23. februarja 1923 med drugim piše: "Že sem v Ljubljani. Ljubljana je smrt za usakogar, Ljubljana je morilka vsega, vsakega." Ulica, dvorana in plošča nosita pesnikovo ime, a tam ga ne najdemo in ne srečamo.

Moderna galerija

"Naj bralca že na začetku opozorim, da sta dve Kosovelovi Ljubljani. Najprej tista meglena, iz katere je bežal a se je vanjo vedno znova vračal. To bomo pustili ob strani, tudi zato, ker je bolj znana. Tomaj

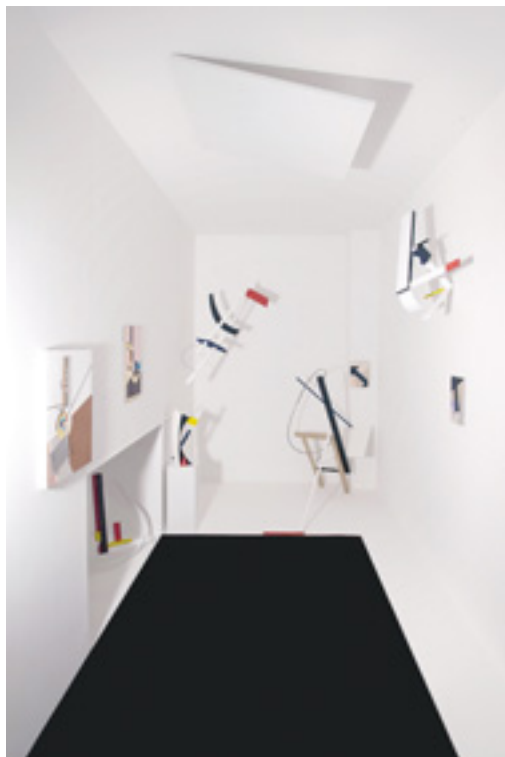

Foto: Matija Pavlovac

Tržaški konstruktivistični ambient

mu je dal čustveni spomin, v Ljubljani pa so se v njemu izoblikovali 'Konsi', Ljubljana ga je izoblikovala in v njej je proizvedel svoj veliki izum. Tudi zato je zanj Ljubljana odločilno in odlično mesto. Pokazal vam bom Kosovelovo mlado in odlično Ljubljano," na stopnišču pred vhomom v Moderno galerijo napove Dragan Živadinov.

"To je preprosto nov, nov svet," reče in pokaže na Tržaški konstruktivistični ambient. V hipu nismo več le v Ljubljani, ampak hkrati tudi v Trstu - leta 1927. Leto po Kosovelovi smrti in Ljudskem vrtu **Avgust Černigoj, Giorgio Carmelich, Josip Vlah in Eduard Stepančič** zgradijo **Konstruktivistični ambient** - eno najpomembnejših, po Živadinovem mnenju, ne le slovenskih, temveč planetarnih umetnin prve polovice 20. stoletja. O originalu je do leta 2011, ko so rekonstrukcijo **Tržaškega konstruktivističnega ambianta** postavili v Moderno galerijo in ji tako dodelil tudi mesto v muzeju in kolektivnem spominu, pričalo le nekaj fotografij. Objavljene so bile v reviji **Tank, Willi Nurnberg** pa o umetniški akciji štirih konstruktivistov tam zapiše: "Prvič predmetov niso razstavili, ampak so jih pustili na nitkah viseti s stropa. S tem so predmeti izgubili svojo zemeljsko težo in s tem se je zvišal duševni moment." Skulptura je - znakovno in dejansko - leta 1999 lebdela. Takrat je namreč Živadinov med generalko za predstavo **Biomehanika Noordung** s posebnim kozmonavtskim letalom del konstrukcije ponesel v stratosfero.

"Poudarjam: ne dejansko, temveč poetsko interpretirano - Tržaški konstruktivistični ambient je Kosovelova notranjost. To je prostorska konstruktivistična poezija," pripomni Živadinov.

Hipotezo, da je Tržaški konstruktivistični ambient Černigojev hommage umrlemu pesniku, s katerim sta imela precej kompleksen odnos, zagovarja dr. **Janez Vrečko**. V razpravi **Formiranje Kosovelovega konstruktivizma: spopad med kompozicijo in konstrukcijo**, objavljeni leta 2010, med drugim zapiše, da je Kosovel "konstruktivno" izkušeno že leta 1924 in 1925 prenesel na poezijo in o njej 'obveščal' tudi Černigoja: "Ta je ujel korak z njim šele leta 1927 v Trstu, ko je ob sodelovanju Stepančiča uveljavil kinetično umetnost kot osnovno obliko dojemanja časa in prostora. Šele tu skulptura ni bila več tridimenzionalna, ampak je z vnosom časa, z gibanjem in ritmom postala štiridimenzionalna."

Foto: Miha Koron

V rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice hranijo 24 škatel Kosovelove zapuščine. Samo pesmi je več kot 1200

Ministrstvo za notranje zadeve

Dijaške kuhinje Domovina že dolgo ni več. Zdaj je na njenem mestu sedež ministrstva za notranje zadeve. "Vsak dan sva se sprehajala po promenadi od glavne pošte do Tivolija in čakala, da se odpro vrata v dijaško menzo ..." se v prispevku o **Slovenski zgodovinski avantgardi**, objavljenem v reviji **Sodobnost** leta 1985, družjenja s Kosovelom spominja igralec in režiser **Slavko Jan** (1904-1987). S Kosovelom sta se spoznala v dijaških letih - oba sta obiskovala realko na Vegovi ulici. Nekaj časa pa sta si delila tudi sobo v prvem nadstropju takratnega Akademskega kolegija na Kolodvorski ulici.

Kolodvorska 6

Takrat je imela hiša številko 22, danes 6. "V sobi so bili trije. Poleg očeta in Srečka najverjetneje še Fonzi oziroma Alfonz Gspan," pripoveduje režiser **Aleš Jan**, ki ga je Živadinov poprosil, da s spomini na očetovo prijateljstvo pomaga "izrisati" zemljevid Kosovelove Ljubljane.

"Oče je vedno govoril, da je bil Srečko zelo prijeten fant. Z njim je bila menda samo ena težava: spati ni hotel. Ob majhni lučki in s peresom, ki je strašno škripalo, je vse noči pisal in pisal. Kaj piše, oče ni vedel, saj nikomur ni hotel tega pokazati. Kolikor vem, konsov ni nikoli pokazal." Kljub temu, da je širša, tudi strokovna javnost Kosovelovo konstruktivistično poezijo - konse - spoznala šele leta 1968, ko jih je objavil **Anton Ocvirk**, pa ta bistveni del Kosovelove

ustvarjalnosti ni bil povsem in čisto skrit. **Barbara Berce**, soproga Aleša Jana, pove, da so Konse pri njih doma poznali še pred Ocvirkovo objavo. In jih imeli za visoko poezijo. Njena mama **Silva Vogelnik Berce** je bila Srečkova kolegica na fakulteti. "Poznala sta se, na faksu je bil priljubljen. Mojima sestrama in meni je velikokrat govorila o Srečku, fantu, ki je bil veliki pesnik, ki se je rodil na Krasu, v tisti majhni vasi, in pisal visoko poezijo. Kot bi padel iz vesolja ... Mislim, da Srečko ni izumljal konsov, mislim, da so mu bili dani. Če je hotel ali ne - to je imel," materine spomine na Kosovela strne Barbara Berce.

"Kosovelova četrt"

"Poglejte, zdaj smo v središču tega, kar imenujem Kosovelova četrt." Dragan Živadinov stoji na Kongresnem trgu. Pred njim je sedež univerze, levo Gosposka ulica, kjer je bila v Kosovelovem času kavarna. Tja je hodil s kolegi in prijatelji polemizirat, pa tudi pisal je tam. V stavbi je bila še pred nekaj leti Mestna knjižnica, danes tu domuje banka. Približno petdeset metrov naprej, tam, kjer je danes trendovski lokal, je po vrnitvi iz Nemčije, leta 1924, stanoval Avgust Černigoj. Obrat na desno nas pelje za hrbet univerze: Srečko se je na slavistiko, romanistiko in pedagogiko vpisal leta 1922, po maturi na realki. Ta je bila le nekaj metrov naprej, v stavbi, kjer je danes Vegova gimnazija. "Ko je prihajal iz te stavbe, skozi ta vrata, je bil Srečko mlajši mladostnik, prototip pesnika v mladosti. Ko začne pisati Konse, izstopa skozi vrata na drugi strani ceste, spremeni se tudi fizično. Obrije se po glavi, postane skorajda brehtijanec. Nič več ni romantično baržunast. Njegovo življenje je potekalo v matrici izobraževanja. Zgradil si je obraz kozmičnega anarhista."

Julija leta 1925, ko že stanuje na Križevniški ulici 8, čisto blizu univerze in realke, v svojo beležnico med drugim zapiše: "V meni se vrši velik prevrat."

V mestu, v katerem je postal konstruktivist, hranijo večino njegove zapuščine. Tudi Narodna in univerzitetna knjižnica je del "Kosovelove četrti". V 24 škatlah, v posebnih ovojnicah iz brez kislinkega papirja, so, kot pove vodja Rokopisne zbirke NUK, **Marijan Rupert**, shranjeni pesnikovi rokopisi - zgolj pesmi je več kot 1200 - pa tudi časopisi, ki jih je prebiral, in celo ostanki tistih, iz katerih je izrezoval besede za svoje lepljenke. Tak je Kosovel v Ljubljani danes: skrit, a obenem vsem na očeh.

David Bandelj, pesnik

“Z zlatimi žarki sijalo bo sonce/ na nas, evropske mrliče.” Ne vem, če bi se dalo iz celotnega Kosovelovega opusa iztrgati le en verz, ki bi bil bolj pomensko močan kot ostali, saj jemljem Kosovela za enega izmed evropskih ali morda celo svetovnih “proizvodov” slovenske književnosti. Kljub temu se mi zdi verz, ki sem ga izbral, emblematičen za današnji čas, ko se veliki sen Evrope kos za kosom lomi v iluziji zahodnega sveta, vpetega v izkoriščanje kapitala, negacijo transcendence in iskanje smisla vsega tega. Resnično se zdi, da je zahodni - evropski človek prišel do avtoafirmacije samo prek lastne ničnosti. In Kosovel se je še enkrat izkazal kot pretresljiv prerok ...

Neda R. Bric, igralka in režiserka

“Moje življenje je moje, slovensko, sodobno, evropsko in večno.” Vsakič znova sem presenečena, kako sodoben je Kosovel. Kot da bi pisal danes, za današnjega človeka! Za Slovenca, Evropejca in državljana sveta. Prav ta njegova širina, ki je tako nasprotna naši majhnosti, ki je še vedno zakoreninjena v misli in delovanje večine Slovencev pa je nekaj, kar mi je najbolj blizu: naša mala kultura je kljub vsemu del svetovne kulturne dediščine, naša zgodovina je kamenček v mozaiku sveta, jaz, kot posameznik, pa sem sestavni del vesolja. Da smo majhni, je le izgovor majhnih duhov, da jim ni treba ničesar spremeniti.

Aleš Berger, prevajalec, urednik

Od mnogih Kosovelovih verzov, ki mi prihajajo v zavest, naj izpostavim enega, ki ostaja (vsaj zame) do danes nerazrešen. Prvi verz štirivrstičnice *Negativni total* se v prepisu Antona Ocvirka, ki je podlaga vsem naslednjim natisom - tudi v lanski, ne najbolj posrečeni izdaji Zbranih pesmi pri Študentski založbi v Ljubljani - glasi: “Ah, kakor pot je naše življenje.” A ob faksimilu rokopisa, objavljenem v knjigi *Ikarjev sen* (2004) na strani 111, se mi zdi, da omogoča tudi diametralno nasprotno branje, in sicer, da je namesto besede “pot” zapisana beseda “ječa”, v naslednjem verzju označena z oznakami: “zaprta, tesna, brez dalj”. S to drobno pripombo želim opozoriti, da je Kosovelova poezija, ki je priznana živa v vseh svojih najrazličnejših plasteh, od socialne do evroskeptične, od

poetološke do kozmične itn., vznemirljiva tudi zaradi skrivnosti, ki jih še skriva njegova rokopisna zapuščina in ne moremo (znamo, hočemo?) do njih malobrižni raziskovalci, “**mrtni esteti, muzejski molji**”.

Elvio Guagnini, književni kritik

“Iz vseh teh kriz bo vstala nova sila.” (Da tutte queste crisi nascerà una forza nuova)

Kosovel je bil zame odkritje. Odstrl mi ga je čudoviti esej, antologija, **Marca**

Alyna, ki je leta 1965 izšel v Parizu. Knjigo mi je podaril prijatelj **Igor Tuta** s posvetilom, ki mi je še danes pri srcu. Potem je bil v središču mnogih delovnih, pa tudi prijateljskih srečanj z **Jolko Milič** in **Tulio Reggentejem** med urejanjem italijanske izdaje, ki je izšla v Trstu leta 1972. Srečanja, zaznamovana z vznesenostjo ob zavedanju, da sodelujem pri projektu, ki italijanskim bralcem predstavlja velikega evropskega pesnika. Bogato in obsežno plast avantgardnega iskanja, s katerim je prehiteval svoja leta, tako daleč od površne, plitke spektakularnosti, a tako blizu lucidnosti in preroštva v pogledu in analizi, kakršna sem odkril v moderni kritični prodornosti avtorjev, kot je denimo Walter Benjamin. Avtorjev, ki jim je bilo usojeno, da ustvarjajo odkritja. Še danes, skozi oči teoretikov in kritikov.

Marjan Dolgan, literarni zgodovinar

“Nihilomelanholija”. Moj najljubši Kosovelov stih? Ne. Prednost dajem besedi, ki je zame v njegovi poeziji najzanimivejša. Melanholije je v slovenskem pesništvu na kupe, toda večinoma je plehka. Tudi Kosovel zaradi mladosti, ločenosti od doma in razmer, v katerih je živel, ni bil imun pred njo. Toda v tej pesmi je upesnil melanholijo, ki se poraja iz občutja skorajšnjega neizbežnega konca življenja, ko se bo vse prezgodaj sprevrglo v nič. Izvirna, toda nezavedna prepesnitev biblijske “vanitas”.

Matija Solce, lutkar

Kljub vsemu me najbolj prevzamejo njegove impresije, potegnjene, denimo, iz *Močeraadka* (Solcetova avtorska predstava Močeraadek gre čez cesto, Lutkovno gledališče Ljubljana, op. a.). Ne moreš verjeti, kako zelo je bil senzibilen tako mlad človek ... No, torej: Rad bi hodil v plašču besed, in pod njim je (krhek?), svetel svet. “**Kaj je bogastvo? Kaj je razkošje? Zame je eno: majhen plašč imam, in ta plašč ni nobenemu podoben.**”

Ludwig Hartinger, pesnik

“... razpokan bodeš hrepenel” prvi verz pesnika s Krasa čitan nekoč ob Seni (lezardé tu sera le désir) pobilisne traja do sedaj; Kras hrepenenje; čutil je kamna skrivnosti ta nosi razpoko v sebi skriva tišino in samote veter in podzemne vode kontraste in kri (‘pojem te divja razpokanost’ Trakl umrl v taisti vojni) *ostrina - čas*; res tihi Kras in ostri čas sta mu brusila pero; *sinji kristal je moje srce* čuti in ko diha pesnik besedo svojo oslepijo smrti zrcala saj ve in vemo bralke/ci: *v belo gredo vse poti* ... srečujem in krasujem (z njim) naprej ...

Roberto Dedenaro, pesnik

“Skleda krompirja v oblici; kadi se; še mala molitev .../Kras/” (*Una scodella di patate lesse; vapore; breve preghiera .../Carso/*) Kosovelovo poezijo sem odkril v čudovitih izdajah založbe *L'Asterisco Tullia Reggenteja*. In takoj po tem, ko sem jih prebral, sem sedel v svoj fiat 500 in se odpravil na tomajsko pokopališče, ki ga do tedaj nisem še obiskal, da bi našel Kosovelov grob. Že večkrat me je pozimi v kakšni hiši na Krasu prevzel občutek, da sem srečal Brueghela. Ko sem prebral *Večerjo* sem v tistem pogledu uzrl vsakdanje, skromno, poznano, kako prerašča v izjemno, metafizično, plemenito, neznano, ki sem ga lahko prečkal, takrat in vsakič. Moral sem le dvigniti pogled in že sem z Brueghelom v Percedolu drsal na zimskem ledu.

Tinka Volarič, pesnica

“O, naj zapojejo zlate sirene v srce človeka: Človek, vstani!”

Iz množice verzov enega najsilnejših pesnikov izbrati enega samega je, milo rečeno, težko. Naj bo danes ta. Iz njega sije klic sleherniku in tistemu, kar silovito veje čezenj, skozenj - to, s čimer je pravzaprav prežarčena vsa Kosovelova poezija. V njem stoji izrekovalec, ki vznemirja samo jedro. Tudi ta verz gleda vsakomur naravnost v oči, opominja o moči posameznika in nato prek enega bitja gradi vezi z vsemi, z vsem. Vzgiba! Skrhanosti, zvitosti, zavrženosti današnje dobe je treba izpostaviti verzom, kot je ta. Zame je Kosovelova poezija protivojni manifest, in to mislim v najosnovnejšem smislu: protidestruktivna pot v življenje je. Tudi če kdaj premikasti, osvobaja.

Pri Kosovelu so se ustvarjalni preobrati vrstili iz meseca v mesec, ugotavlja Janez Vrečko

S konsi nas je popeljal na vrh

Kosovelu ni mogoče priti do dna, o njem ni mogoče reči zadnje besede, pravi dr. Janez Vrečko. Predavatelj na oddelku za primerjalno književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani je leta 1986 svojo doktorsko disertacijo objavil v knjigi *Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem*, leta 2011 pa pri Založbi ZRC izdal monografijo o Kosovelu.

“Ker se mi je zdelo, da sem že vse povedal v monografiji iz leta 1986, sem se upiral dr. Francetu Berniku, ki me je nagovarjal, da za Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev napišem novo monografijo,” se spominja. “Ko sem končno privolil, se mi je po treh letih dela nenadoma odprlo, da bo treba predvsem Kosovelove konse prebrati popolnoma na novo. To pa je hkrati pomenilo, da sem moral marsikatero svojo trditve in tudi trditve drugih raziskovalcev postaviti pod vprašaj. Po sedmih letih trdega raziskovalnega dela sem se dokopal do rešitve, ki danes konse postavljajo v sam vrh evropskega konstruktivizma.”

Kosovel se je svojega pomena zavedal, svoje življenje je razumel kot “slovensko, sodobno, evropsko in večno”, poudarja Vrečko: “Nekateri komparativisti iz Rusije, Poljske, Avstrije, Nemčije, Nizozemske in od drugod so presenečeni, da je sredi dvajsetih let 20. stoletja v neki mali Sloveniji, ki jo je Kosovel imenoval dežela s ‘slamnatimi strehami’, ustvarjal pesnik, ki je bil v neposrednem stiku z ruskim in berlinskim konstruktivizmom. V manifestu *Mehanikom* je začel oster boj za rehabilitacijo Tatline v Evropi, saj so v Berlinu Tatlinovo ustvarjanje zmotno proglasili za strojno umetnost. Ta boj je bil hkrati spopad za uveljavitev Kosovelovega evropskega konstruktivizma. Z mojo monografijo je po več kot pol stoletja rešen eden najtežjih literarnozgodovinskih problemov na Slovenskem, saj v slovenski literarni vedi ob nobenem ustvarjalcu ni prihajalo do takšnih razhajanj, prevratov in podtikanj kot v primeru Kosovel. Hkrati pa je demantirana teza, da Evropa ni poznala literarnega konstruktivizma.”

Kosovel je bil verjetno edini, ki je v Evropi zares poglobljeno študiral **Ela Lisickega, Čičerina, Erenburga, Tatlina, Moholy Nagya** in druge pomembne konstruktiviste, pravi Vrečko. “Raziskovalci so spregledali, da se je v ta namen naučil tudi ruščine. Njegovi dnevniški zapiski so za raziskovalce večinoma ostajali nepomembni, saj se jim je zmeraj znova pokazalo, da Kosovel o konstruktivizmu ni znal zapisati ničesar, če pa že, naj bi besedo konstruktivizem uporabljal namesto osouzraženega italijanskega futurizma, kar bi lahko bilo s stališča Kosovela, primorskega Slovenca, ki je moral v rodni Tomaj potovati s potnim listom, ki je doživel požig slovenskega Narodnega doma v Trstu, izničen je slovenščine na vsakem koraku in podobno, povsem razumljivo. Uspelo mi je

dokazati, da so številni doslej povsem nerazumljeni odlomki v dnevniških zapiskih in številni verzi v njegovih konsih najtesneje povezani z ruskimi konstruktivisti.”

Vrečko se v svoji monografiji ukvarja z vsemi Kosovelovimi usmeritvami, še posebej pa s konstruktivizmom: “Tu sem odkril največ novega. Pri Kosovelu se njegovi ustvarjalni preobrati ne merijo z leti, ampak z meseci. V začetku svojega ustvarjanja je bil predvsem pod vplivom moderne in impresionizma s prevladujočimi motivi kraške pokrajine. Med 1919 in 1921 se je obrnil k futurizmu, ko je nastalo njegovo črno-rdeče pesemsko eksperimentiranje. Dadaizma se je lotil polemično, zaznamo ga le v nekaj pesmih kot citatne spodbude. Zaradi posebnega položaja, ki ga je imela pri Slovincih literatura in še posebej kot Primorcu, ki mu je bil jezik svetinja, ne futuristična ne dadaistična in ne nadrealistična praksa niso mogle postati del njegovega ustvarjalnega procesa. Zato ni pisal abstraktne poezije, saj je trdil da ‘pesemca mora imeti pomen’. Kot ekspresionist se je ukvarjal z bivanjskimi in etičnimi vprašanji, s smrtjo, s propadom civilizacije in podobnim, a ga je kmalu imel za nepomembnega. Ekspresionizmu sem v tem duhu iztrgal Kosovelovo Tragedijo na oceanu, saj sem našel pobude za to pesnitev v Hlebnikovovi pesnitvi Žerjav in jo razložil s temeljnimi načeli konstruktivistične etike. V tej luči je treba Tragedijo na

“Nekateri komparativisti iz Rusije, Poljske, Avstrije, Nemčije, Nizozemske in od drugod so presenečeni, da je sredi dvajsetih let 20. stoletja v neki mali Sloveniji, ki jo je Kosovel imenoval dežela s ‘slamnatimi strehami’, ustvarjal pesnik, ki je bil v neposrednem stiku z ruskim in berlinskim konstruktivizmom.”

oceanu brati povsem na novo, kot optimistično poemo, ki dela za rešitev sveta in človeka, saj mu predlaga pot, po kateri bo to mogoče.”

Leta 1924/1925 se je Kosovel odločil za konstruktivizem in začel eksperimentirati s pesniškimi konstrukcijami, ki jih je imenoval konsi. “Kosovel jih je razumel kot prispevek k evropskemu konstruktivizmu, kar je Ljubljano postavilo ob bok Berlinu,” pojasnjuje Vrečko. “V manifestu *Mehanikom* je dokazoval, da gre za prvi takšen poskus v državi SHS, in samozavestno verjel v svojo konstruktivno dejavnost. Če je bil Berlin idealno stičišče

Janez Vrečko: “V zadnjih Kosovelovih nastopih se je že jasno kazal spopad med njim in politično oblastjo.”

avantgardističnega Vzhoda in Zahoda, je bila Ljubljana po Kosovelovi zaslugi idealno mesto za sintezo literarnega konstruktivizma in tradicije, s čimer je ustvaril posebnost v evropskem literarnem konstruktivizmu. Kosovelova destruktivna in konstruktivna faza se tako v celoti pokrivata s sorodnima avantgardističnima dogajanjema v Evropi in še posebej v Rusiji, z rušilnim in graditeljskim. Če je Kosovel v fazi destrukcije podobno kot futurizem, dadaizem, zenitizem ali kubofuturizem skušal zrušiti štiri temeljne principe evropske umetnosti in literature - načelo mimesis, načelo avtonomije umetnosti, organskega pojmovanja umetniškega dela in individualne ustvarjalne inspiracije -, se je v fazi

konstrukcije, v fazi konstruktivnega konstruktivizma znova lotil posnemanja kot pomenske razsežnosti poezije, integralne forme, inspiracije, opustil je le načelo avtonomije umetnosti.”

Ugotovil je tudi, da Kosovelova impresionistični in konstruktivistični opus nista strogo ločena: “Kosovel je ob poznavanju enega temeljnih načel ruskega formalizma, načela potujitve, z metodo samocitiranja vnašal svoje ‘baržunaste’ verze v svoje konse, in s tem pokazal, da pri tem nikakor ne gre za njegovo eminentno lirsko naravo, ki se ji ne bi bil mogel odpovedati, marveč za konstruktivistični

princip montažiranja, ki z načelom potujitve opozarja na pasativni značaj tradicionalne lirike, ki jo je Kosovel tako pogosto vezal na gostilniška omizja in alkoholno omamo. Zato sam lirike ni več pisal ‘s srcem’, ampak ‘s peresom’.”

Vrečko je v rokopisu analiziral vse Kosovelove konstruktivistične konse, v knjigi pa jih je lahko objavil le nekaj: “Odkril sem tudi, zakaj jih Kosovel poimenuje s kratico iz štirih črk - ker so to počeli tudi Rusi: Erenburg in Lisicki uporabita besedico večč, pomemben konstruktivistični pesnik Čičerin, ki ga Kosovel omenja dvakrat, loks, nemški ustvarjalec Huelsenbeck uporabi mont, Schwitters pa merz. Ni treba pripominjati, da je Kosovel tu daleč najzvirnejši, saj se kons neposredno veže na konstruktivizem, hkrati pa s to oznako potrjuje originalnost lastnih stvaritev, ki jim je sam pripisoval visoko ceno in jih skrival celo pred najboljšimi prijatelji. V dnevniških zapiskih govori o trdem delu in premišljenosti v ‘novi’ poeziji, o arhitekturi, prostorski in novem dojetju prostora in einsteinovskega časa, o pomenu gravitacije in gibanja v poeziji, zato t.i. renesančne perspektive, denimo v pesmi Jesen: ‘2000 metrov v zraku / perspektive ni več.’ Zato njegove besede ‘rastejo v prostor’. Verz ‘Gibanje. Muzika. / Črke rasto v prostor. / Glasovi so kakor stavbe. / Magija prostora. / Svetlikanje prostora’ se navezuje najprej na filozofijo Fedorova, pomembnega za rusko avantgardo, ki je pisal o arhitekturi, v kateri so stavbe v svoji težnji navzgor podrejene heliotropizmu rastlin, zato so po njegovem mnenju tudi besede živi organizmi, pri katerih se menjata življenje in rast; besede se rojevajo, umirajo in se regenerirajo. Preseneča, da tudi Kosovel uporablja za besede

botanični pojem rast, čeprav bi prav tako lahko rekel, da se besede širijo v prostor, segajo v prostor ... A tega zaradi vsega povedanega ni storil! Pomembne so tudi misel Lisickega, da je vse arhitektura, Nagyeva teorija prostorskega branja, misel Hlebnikova o besedah in črkah v gibanju ... Moholy-Nagy, ki ga je Kosovel poznal, je pisal o sferičnem prostoru, o giblivem prostoru. Zato tudi Kosovel ‘skozi črke / stopa za zlato zastor. / Skozi zlato črke.’ ‘Gibanje namreč združuje prostor in čas. Kosovel v dnevniških zapiskih iz leta 1926 kar trikrat zapovrstjo zapiše besede: ‘gibanje, gibanje, gibanje’. Bi njegovo geslo ‘Ne gledati, ampak sodelovati!’ lahko nastalo zunaj navedenih kontekstov?”

Metodologijo “rasti črk v prostor” je Kosovel natančno opisal v pesmi *Kalejdoskop* in s tem po Vrečkovi sodbi dokazoval, da je konstruktivizem možen tudi na področju literature, preseneča pa tudi s podobnostjo pri predstavi prostora in časa v znanosti in umetnosti v prvih desetletjih 20. stoletja: “Česa takega evropska znanost in umetnost nista bili deležni vse od Danteja, ki je v sebi še združeval pesnika in znanstvenika. Znova se je to zgodilo s Hlebnikovom in Eisensteinom. Pri nas v Kosovelovem konsovskem delovanju, ko se je pogosto skliceval na Einsteina, na pojem gravitacije, na prostor, čas in gibanje, na Freuda in psihoanalizo. Poznati je moral tudi Malevičevo teorijo o gravitaciji, s katero je Bog zaradi izvirnega greha kaznoval človeka. Zgodovina arhitekture je po Maleviču en sam spopad s to kaznijo.”

Februarja 1926 je Kosovel s tovariši iz uredništva revije *Mladina* nastopil na literarnem nastopu v Zagorju, zatem pa se usodno prehladil v ledeno mrzli čakalnici na železniški postaji, kjer je prebil noč, medtem ko so se njegovi sopotniki zatekli v ogrevano sobo. Vrečko se sprašuje, ali je bil to začetek spora na levisi, Kosovel pa njegova prva žrtev: “Njegova pesniška in miselna usoda je vezana na dogajanje v Rusiji. Potekala je v enakem zaporedju in bi se najbrž tudi končala podobno, saj se je v zadnjih Kosovelovih nastopih že jasno kazal spopad med njim in politično oblastjo. Policija mu je odpovedala kar dve dvorani, kjer je želel predavati. Pomenljivo pa je, da je bilo njegovo zadnje predavanje, ki ga je želel imeti v Ljubljani, preden je odšel umreti v rodni Tomaj, posvečeno konstruktivizmu. Obenem se je vseskozi upiral partijskemu dogmatizmu in zato pri prijateljih komunistih naletel na neodobravanje. O tisti noči vemo le malo, domnevamo pa lahko, da je ostal sam v nezakurjeni čakalnici, ker je prišlo do spora med njim in partijo.”

ANDRAŽ GOMBAČ

Srečko Kosovel ostaja izzivalen, aktualen, nov, moderen pesnik

Beseda mu je bila rdeča raketa

Profesor Miran Košuta, docent slovenskega jezika in književnosti na Univerzi v Trstu, je dober poznavalec Srečka Kosovela, predvsem pa eden tistih kulturnih posrednikov, ki skušajo njegovo poetiko približati italijanskim bralcem.

► Kakšno je po vaši oceni danes poznavanje tega pesnika v italijanski javnosti?

"Kosovel je Italiji knjižno znan vse od leta 1938, ko je Luigi Salvini objavil cvetnik *Liriche slovene moderne* in vanj vključil tudi tri njegove pesmi. Do danes je zatem izšel ducat njegovih lirskih knjig v italijanskem prevodu, zato je Kosovel ob Prešernu eden najbolj italijanjenih slovenskih pesnikov. Večino prevodov je oskrbela Jolka Milič, v številni zadnji, leta 2011 natisnjeno knjigo *Aspri ritmi-Ostri rimi*. Kljub njenemu zaslužnemu trudu pa ima prenikanje Kosovela k sosedu tudi svojo senčno plat, saj je bila večina teh izdaj natisnjena v obmejnem primorskem pasu (pogosto na strojih slovenskih založnikov, ki so prevzeli tudi breme posredovanja Kosovelove besede v italijanski prostor) in je zato omejeneje odmevala v osrednjetailijanskem kulturnem miljeju. Zato sem, recimo, poklonil pred dvema letoma v Milanu ob svojem nastopu na festivalu *Milanesiana* izvod *Ostrih ritmov* Elisabetti Sgarbi, direktorici založbe Bompiani. Zdaj slišim, da načrtuje njena založba novo italijansko izdajo Kosovela. Seme je torej obrodilo in upam, da bo poezija kraškega genija tudi v Italiji končno vendarle presegla lokalne deželne meje in se uveljavila tam, kamor pač sodi: v velikem svetu. Saj je Srečko Kosovel zagotovo eden izmed svetovnih pesniških klasikov, izjemen pesnik, ki te čustveno globoko pretrese in pripelje pred prag neizrekljivega. Pisatelj Claudio Magris je zapisal, da je Kosovelova lirika poezija najvišje vrste, Ferruccio Fölkel ga je uvrstil med tri tržaške literarne velikane ob Svevu in Sabi. Boris Pahor mu je posvetil v italijanščini napisano biografijo. Sam pa sem Kosovela najprej

sežeto predstavil leta 2002 v knjigi *Il Friuli Venezia Giulia turinske založbe Einaudi* in se o njem nato esejistično razpisal v omenjenih *Ostrih ritmih*."

► Marsikatera Kosovelova pesem je težko prevedljiva, zdi se mi predvsem zaradi posebnega ritma in rime. Katere so značilnosti njegovega pesniškega jezika?

"Kosovel ni bil besedni estet, ki bi sadil slogovne rožice na polje slovenske poezije. Beseda je bila zanj bistvena, sveta. Bila mu je rdeča raketa, sredstvo, s katerim iskati v verzih Resnico in Lepoto. Obe sta mu bili najgloblji ustvarjalni cilj, beseda pa je bila orodje, s katerim izstreliti snujoči duh proti poslednji ontološki skrivnosti, višavam absoluta, v bližino neizgovorljivega. Njegov jezik in slog se temu cilju docela podrejata, zavestno, nikoli samosebinamensko. Pomembno sredstvo njegovega zelo muzikalnega pesnjenja je bil kontrast, paradoks. Kraški lirik je besede rad iztrgal iz nevtralnih semantičnih kontekstov in jih vgradil v šokantne, nepričakovane zveze, da bi njegovo misel pomensko privzdignile in izrazno ovrednotile. Povsem navadne izraze je tako poetiziral, umetnil. To je nazorno razložil v pismu, ki ga je leta 1925 namenil pesnici in učiteljici Maksi Samsa. Svetoval ji je: 'Kakor v muziki rabim disonanco, ker mi tvori ravnesje s harmonijo, tako rabim v pesmi banalen izraz, ker mi tvori kontrast z nečim, kar je v pesmi posebnega, vzvišenega, zlatega. Ta kontrast vzbuja med slikama gibanje, življenje, pesem ni več enolična in oživi.' Kontrast uvidov, pojmov, občutij, zvokov, barv, ritmov je po mojem estetsko bistvo Kosovelovega sloga."

► Značilnost Kosovelove poezije je tudi, da je vanjo

vpletel tako preprostega kraškega človeka kot Društvo narodov, tako brinjevko kot željo po pravici in osvobajanju. Kako bi opisali Kosovelovo miselnost?

"Vodilo Kosovelove estetike in poetike je bilo: 'Pošteno živeti', ustvarjati 'iz sebe za ljudi', stremeti k Lepoti. Njegova verzna umetnost je bila zato konceptualno elitna in hkrati ljudsko demokratična. To je še posebej zaznavno v njegovih kraških pesmih, ki jih literarnozgodovinska vulgata navadno opredeljuje za 'impresionistične'. A čeprav je

Miran Košuta

sam zapisal '...moja pesem je Kras, je Kras, je Kras', Kosovel ni nikakršen pesniški krasoslovec, impresionistični lirski pejsažist. Kras je namreč njegov lirski mitem, mnogoobrazna, večznačna metafora, 'univerzalizirana' pokrajina, spoj nature in kulture. Na deblo svoje izvoljene male domovine je Kosovel cepil vrsto poganjkov, ki kraško gmajno metaforizirajo kdaj v osebni, intimni, bivanjski, kdaj v socialni ali celo nacionalni simbol. Kras ni zanj nikoli samo pusta goličava, pasivni objekt estetske kontemplacije, ampak mnogo več. Je prisposoda pesnikove samote, tihe žalosti, resignacije, a tudi alegorija njegovega življenjskega elana, volje po soncu, mladosti. Je

primera emigrantstva kot domovinstva, materialne revščine kot duhovnega bogastva. Marc Alyn, eden najsubtilnejših bralcev in francoskih Hermesov Kosovelove poezije, je zapisal, da je Kras za Kosovela 'ideja, zunanji podaljšek njegovega miselnega sveta, otipljivi dokaz njegove izvirne razklanosti'."

► Kakšen pa je bil Kosovelov odnos do Trsta?

"Na Kosovelovem duhovnem zemljevidu je Trst ena od prestolnic, mesto boleče lepote, kot poudarja v konsu *Blizu polnoči* in črtici *Iz albuma*, ki ste jo tudi sami soavtorsko citirali v

tudi kulturo, ogled predstav, koncertov, prinašanje svojih besedil na uredništva slovenskih revij Novi rod in Ženski svet. V Trstu, in zlasti v prijateljstvu z Martelancem, gre iskati zarodek pesnikove poznejše spreobrnitve k umetniški in politični revolucionarnosti, štartno gorivo tiste rdeče rakete, ki je njegov verz izstrelila iz ničejanskega ničišča v rdeči kaos tolstojanstva, marksizma, renanovstva. Tu se je Srečko 'počutil domačega gosta', kot je zapisal Stano Kosovel v brošuri *Srečko Kosovel v Trstu*, zato ga smemo upravičeno imeti tudi za tržaškega pesnika.

► Kosovelovi verzi so po oceni marsikoga preroški. Ali lahko skoraj sto let kasneje govorimo o aktualnosti njegovega pesnjenja? Je to značilno za vse pesnike ali nekaj tipično 'kosovelovskega'?

"Če pomislimo, da Kosovela tako rekoč iz leta v leto izdajamo in ponatiskujemo, da ga prevajamo v mnoge svetovne jezike, da založniško, brasko in kritičsko nenehno kopljemo v njegov iz več kot tisoč pesmi, črtic, proznih zasnutkov, esejev in predavanj sestavljen opus, ki ga je kot urednik pesnikovega zbranega dela obelodanil Anton Ocvirk, potem je nesporno, da se je ta kraški lirski velikan globoko zapisal v našo kulturno zavest in postal eden od stebrov ne le slovenske, marveč tudi evropske kulture. Mislim, da je Kosovel izjemen, neponovljiv fenomen. Njegova rdeča verzna raketa je švisnila v komaj dvaindvajsetih letih čez vseмирje slovenske književnosti s pesniškim gorivom burje, borov, apnenca, dolin, integralov, konsov in pustila za sabo dolgo, ščemeče bleščavo sled, ki je polstoletni razvoj slovenske verzne ustvarjanja tja do postmodernizma in čez ni izbrisal, kaj šele odpisal v ropotarnico slovenske književnosti. Srečko Kosovel ostaja torej izjemen, aktualen, nov, moderen pesnik in trubarjevsko prepričan sem, da bo tak še dolgo 'stal in obstal'." POLJANKA DOLHAR

PREVAJANJE KOSEVELA

Tiha radost

Jolka Milič

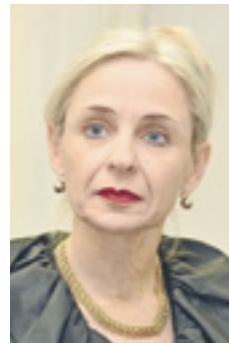
naprej skoraj manično ponavlja, rekla bi malce hudomušno, kjer paše in ne paše. V italijanskem govoru in poeziji pa je teh tihih reči bolj malo, ne ujemajo se z njihovo bolj ekspanzivnim in bučnim karak-

terjem, morda tudi zato, ker so kot izrazi bolj vpadljive in ropotave sorte (*silenzioso, silente, tacito, taciturno, somnesso* ...), ne zlijejo se tako ... tiho in neopazno z besedilom. Ja, kar naživcirala sem se z njimi, da sem se izognila malce nadležni monotoniji in repetitivnosti. Las so mi nemalo sivili tudi glagoli (z različnimi predponami) in samostalniki, povezani s svetlobo, o katerih sem se že razpisala v *Barvnem spektru Kosovelove poezije* na strani 71 brošurke *Srečko Kosovel Misli in prebliski in še marsikaj*. In sicer: sije, žari, zasvita se, razsveti, svetlika se, plameni, vzplapolala, zažari, presije, presvetli, vzkreš, blesti itd. Večkrat kot dodatno vrednost in težavo jim je bilo treba dodati še prislov tiho, da je bila težavnostna mera polna.

Tem opazkam navkljub, in zame kajpak resnično trdim orehom, je bilo (in je) pre-

vajanje Srečka ena sama nenehna radost. Zlasti on je naredil iz mene prevajalko.

Kosovel je za znoret

Darja Betocchi

"Ah, ne, Kosovel je za znoret." Tiste rime! *Kras-čas-obraz*. *Ali obraz-vas-čas*. *Ali Kras-vas-obraz*. In če ni ravno teh, so še težje, še bolj nemogoče! Ni čudno, da sem ga prevajala celih deset let. Kot nekakšna sodobna Penelopa, le da sem za svoje nes-

končno tkanje namesto niti uporabljala besede. Začela, prevajala, pustila. Pogledala po petih letih in spet pustila. Spet vzela, razdrla, spet pustila. No, letos je moje prevajalske odisejane konec. Vsaj za zdaj.

Prijateljica novinarka in tržaški založnik *Massimiliano Schiozzi* sta me namreč le prepričala, naj jima svoje prevode pokazem. Čira čara, v mesecu dni se je "moj" Kosovel zelo ploho preselil iz najnedostopnejšega predala moje delovne sobe v lično knjižico, opremljeno z reprodukcijami del *Eduarda Stepančiča*.

Malce sem v skrbeh: kaj, če bo kdo opazil, da kakšna rima škripa ali pa celo, bog ne daj, da sem "ciklame" spremenila v "violete"?

Na vsak način: nisem kriva. Saj sem rekla, da je s Kosovelom za znoret!

Priveditve do konca meseca

Primorska, vsa Kosovelova

Že včeraj so se začele prireditve, posvečene 110. obletnici pesnikovega rojstva. Najbolj pestro in živahno bo v Sežani.

► Torek, 18. marca

- ob 10.30: Odkritje kamnite plošče z vklesano (jedkano) pesmijo Srečka Kosovela na pročelju šole in odprtje razstave 3-D grafičnih modelov Černigojeva portreta Srečka Kosovela. V šolskem centru Srečka Kosovela.

- ob 12. uri: predpremiere kratkega glasbenega filma TV Slovenija z naslovom *Lipicanci*. V galeriji Avgusta Černigoja v Lipici

- ob 17. uri: okrogla miza *Srečko Kosovel na odru*. Sodelujejo: **Matjaž Berger**, režiser, **Kristijan Guček**, igralec, **Zala Dobovšek**, kritičarka, in **Barbara Korun**, soavtorica zvočne knjige in glasbenega albuma poezije Srečka Kosovela *Vibrato tišine*. V SNG Nova Gorica.

- ob 20. uri: *Postani obcestna svetilka (Srečko Kosovel)*, predstava. Na malem odru SNG Nova Gorica.

► Četrtek, 20. marca

- ob 17. uri: *Kosovel in mi*, nastop učencev POŠ Lokev in vrtca Lokev. V Kulturnem domu v Lokvi.

- ob 18. uri: odprtje razstave fotografij članov Foto kluba Žarek z naslovom *Žarki in Kosovel*. V veliki galeriji Ivana Varla v Kosovelovem domu v Sežani.

► Petek, 21. marca

- ob 15. uri: *Festival mlade literature Urška 2014* - regijsko srečanje. V Kosovelovi knjižnici v Sežani.

- ob 17.30: *Odprtje prenovljene Kosovelove sobe*. Na Ljudski univerzi v Sežani.

- ob 19. uri: avtorski scenski projekt *Človek ni simetričen*. V veliki dvorani Kosovelovega doma v Sežani. Ponovitev v sredo, 26. marca, ob 20. uri.

► Nedelja, 23. marca

- ob 10. uri: *Pohod po Kosovelovi poti* (v okviru 14. *Malega kraškega maratona*) s kratkim kulturnim programom pred Kosovelovo domačijo v Tomaju. Start pri nogometnem stadionu v Sežani.

- ob 11. uri: predstavitev nove zbirke Kosovelovih pesmi *Tra Carso e caos - prelsentimenti*, ki je v prevodu **Darje Betocchi** in opremljena z deli **Eduarda Stepančiča** izšla pri založbi Comunicarte. Ob Kosovelovem kipu v Ljudskem vrtu v Trstu.

► **Torek, 25. marca, in sredo, 26. marca:** *Dan odprtih vrat - brezplačni ogledi prenovljene Kosovelove sobe*, v torek od 9. do 11. ure, s predvajanjem programa ob 10. uri in v sredo od 15. do 17. ure s predvajanjem programa ob 16.30. Na Ljudski univerzi v Sežani.

► **Četrtek, 27. marca**, ob 16. uri: *Kosovel v enajstih slikah* - prireditev OŠ Srečka Kosovela Sežana za starše. Ponovitev ob 18. uri. V Veliki dvorani Kosovelovega doma v Sežani.

► Petek, 28. marca

- ob 11. uri: *Integrali* - recital dijakov Šolskega centra Srečka Kosovela Sežana. V veliki dvorani Kosovelovega doma v Sežani.

- ob 19. uri: kulturna prireditev, posvečena 110-letnici rojstva Srečka Kosovela. V Kulturnem domu v Tomaju.

► **Sobota, 29. marca**, ob 19. uri: *Festival prijateljstva: Od vasi do vasi, kakor kralj bi šel po Krasu*. V veliki dvorani Kosovelovega doma v Sežani.

► **Torek, 1. aprila, in sredo, 2. aprila:** *Dan odprtih vrat - brezplačni ogledi prenovljene Kosovelove sobe*, v torek od 9. do 11. ure, s predvajanjem programa ob 10. uri in v sredo od 15. do 17. ure s predvajanjem programa ob 16.30. Na Ljudski univerzi v Sežani.

Učiteljica prvošolcem bere pesem Deček in sončnica. To je ena najbolj priljubljenih Kosovelovih otroških pesmi. Mnogim se tako vtisne v spomin, da jo znajo na pamet še kot odrasli.

Sežanski otroci so največji poznavalci "svojega" pesnika

Kosovel jih spremlja vedno in povsod, tudi pri matematiki

Sežanski otroci so nedvomno slovenski prvaki v poznavanju Kosovela. Z njim rastejo, na pamet znajo ducat njegovih pesmi, spoznavajo ga celo pri matematiki, o njem vedo skoraj vse.

SEŽANA ► Ko smo se pridružili prvošolčkom iz 1. c razreda v jutranjem krogu, je iz njih kar vrelo: "Sultanček, Prašiček, Pomladna, Dobra vila, Škrat Dobrošin," so hiteli naštevati Kosovelove pesmi, ki jih poznajo.

Pa seveda *Medvedki* in *Burja*, ki trese našo hruško. No, Kosovelovo, so se popravili. Pred njegovo hišo v Tomaju stoji. Tam so bili že jeseni, ob začetku šolskega leta, kot že številni prvošolčki pred njimi, da so spoznali dom pesnika, katerega portret gledajo vsak dan na glavni steni v razredu in na tapiseriji v šolski jedilnici.

"Ker se tudi naša šola imenuje po njem," pojasnijo. "In knjižnica tudi," dodajo. "Pa še Kosovelov dom, tista velika srednja šola zraven naše; in ulica je tudi Kosovelova," še

naštevajo eden čez drugega. In potem učiteljica **Vesna Sovdat** prižge glasbo in skupaj zapojejo nekaj Kosovelovih otroških pesmi. Nekatere poznajo že iz vrtca, ko so jih recitirali za bralno značko. Druge se učijo pri šolskem pevskem zboru, tretje poznajo kar tako. V Sežani se Kosovela preprosto navzameš.

"Učni načrt, prenovljen leta 2011, je za prvi razred naravnano ciljno: določa cilje, ne pa poti, po katerih te cilje dosežemo, Učitelj zato samostojno izbira avtorje in dela, ki so primerni za doseganje teh ciljev," pojasni učiteljica **Vesna Perhavec**.

Snovalci učnega načrta so kljub temu predlagali za prvi razred nekaj pesnikov, a Kosovela med njimi ni. Čeprav je Kosovel za doseganje učnih ciljev zelo primeren, saj ima jasno prepoznavne pesmi, kitice, rime, in tudi lahko razumljivo

vsebino. "Učenci ga imajo zelo radi. Hitro se ga naučijo. In pove jim marsikaj, oni o tem, kako ga doživljajo, pa tudi," pove Perhavec.

Sežanska šola lahko to izkoristi še iz enega razloga: "Tudi po didaktičnih priporočilih naj bi izhajali iz svojega okolja, spoznali najprej ljudi iz ožje okolice," pojasni Vesna Perhavec. In ker je bil Srečko Kosovel rojen v Sežani in je močno zaznamoval ta prostor, ga spoznavajo mnogo podrobneje kot drugod, kjer imajo "svoje" pesnike in pisatelje.

Sežanska šola mu je ob letošnji obletnici posvetila celoletni projekt, kar pomeni, da ga vključujejo v program skoraj vseh predmetov. Da, celo pri matematiki, kjer so šestošolci te dni "vezli" matematični gobelin s pomočjo množenja, deljenja in drugih računskih postopkov. In celo ob pustu učiteljice niso pozabile nanj: kar nekaj likov iz njegovih pesmi je po Sežani preganjalo zimo.

MARICA URŠIČ ZUPAN

Moj rojstni kraj, ubožni rojstni kraj! Tihoten jeseni, še bolj tihoten v svojem trpljenju. Zares, od kamna se ne da živeti. A ljudstvo, veliko v trpljenju, ne joče. Ne govori naokrog o svojem trpljenju; tišina je zanj simbol moči, ti pusti pašniki simbol zdravja, in spopad z življenjem je zmeraj zmaga človeka, ki s to zmago izvojuje upravičenost do obstoja.

Srečko Kosovel, V. semester

(iz francoščine prevedel Aleš Berger, objavljeno v Ikarjev sen, Mladinska knjiga, 2004)

